

Cal Ratoliu. Dietari assagístic

El Cep i la Nansa, 2019

Cal Ratoliu

Quan era jovenet, un estiu vaig treballar de socorrista a la platja de l'Estartit i vaig conèixer-hi la Florencia, una noia argentina deu anys més gran que jo. Cap a mitjan agost, vam encetar una relació sentimental que ara, vist amb perspectiva, estava sentenciada al fracàs de bon principi, no podia pas arribar a bon port de cap de les maneres, i no només per la diferència d'edat.

A finals de setembre, ella va marxar a Gran Canària i vam acabar perdent el contacte, tot i els meus esforços inicials (vaig anar a veure-la un cop ella ja havia trobat feina a l'illa; treballava en un circ) i els seus (al cap d'uns mesos va venir a passar uns dies a casa) per mantenir la relació. I no n'he sabut mai més res.

De vegades, però, hi penso, en la Florencia, sense la trampa de la falsa nostàlgia. Recordo especialment un vespre de finals d'estiu, quan a l'Estartit amb prou feines hi quedaven turistes, que em va preguntar mentre passejàvem arran de platja:

«¿Qué quiere decir en catalán “can”?»

La pregunta em va semblar d'allò més estranya i en aquells moments no vaig saber què contestar. Vaig rumiar-hi, capficat, fins que vaig dir-li, poc convençut:

«Un can debe ser un perro»

Però ella immediatament va fer que no amb el cap, donant a entendre que no podia pas ser, que la meva resposta no li quadrava gens ni mica. Aleshores vaig voler saber d'on havia tret la paraula, on l'havia vist escrita.

«Sí, fíjate, en los bares o restaurantes a veces pone “can”»

«En efecte –recordo que vaig pensar–, té tota la raó del món». Vaig fer-li notar que «can» volia dir «casa d'algú» o «a casa d'algú», i es va donar per satisfeta amb la meva resposta. Tot i això, vaig pensar que amb una explicació tan poc detallada, tan literal, tan pobra, havia fet curt, i vaig intentar precisar, sense gaire fortuna, el rerefons social del «can», les seves reminiscències i implicacions.

Mentre li ho explicava, em vaig adonar de la dificultat de transmetre a una persona nouvinguda –i més si és de ciutat; la Florencia havia viscut la major part de la seva vida a Buenos Aires– els matisos culturals i la riquesa antropològica

de l'expressió nostrada «can». Volia que ella copsés la idea de què significava ser de «can tal» o de «can tal altre» a la societat catalana, sobretot a les zones rurals, on encara queden hereus i pubilles, i per això vaig dur la conversa a un terreny personal.

«Jo, per exemple, al meu poble sóc de can Bardera», vaig dir-li per il·lustrar la meva explicació.

Però quan ella em va preguntar, divertida, que què volia dir exactament «ser de can Bardera», aleshores, honestament, no vaig saber què respondre-li. «Què carai vol dir ser de can Bardera!?!», em vaig qüestionar jo mateix, perplex, arran de la seva pregunta. A partir de llavors, m'ho vaig preguntar moltes vegades, sobretot quan sentia el meu pare que trucava algú per telèfon i li deia amb tota la naturalitat del món:

«Ei, que sóc en Bardera de Viladamat»

Però no va ser fins a la mort de l'avi patern, l'avi Quim, que vaig sentir la necessitat d'indagar sobre la història d'aquesta branca de la família. Arran del seu traspàs, vaig tenir l'oportunitat de consultar tot un feix de papers ratats, groguencs, que ell mateix havia guardat tota la vida en una carpeta vella, atrotinada, de color marró clar. Al principi, no hi entenia res, no estava gens avesat a remenar documents antics i tots els papers em semblaven iguals. Però a còpia de paciència, constància i amb l'ajuda dels meus pares, no només vaig aprendre a distingir d'un cop d'ull l'època dels documents –els dos més antics, un de gairebé il·legible i l'altre en llatí, eren de mitjan segle XVIII– i els tipus – contractes de compravenda, escriptures, factures vàries, herències, retalls de premsa, llibretes d'estalvis, partides de naixement, de defunció, préstecs, etc.–, sinó que vaig ser capaç de reconstruir bona part de l'arbre genealògic de la família, fins a un avi sisè, Juan Verdera, de professió menestral, que devia néixer cap al 1780.

Els Bardera, pagesos de tota la vida –n'hi havia algun que feia de fuster–, eren naturals de Galliners, un poble de menys de cent habitants del municipi de Vilademuls, a la comarca del Pla de l'Estany. El meu besavi, Josep Bardera Roqué, un hereu fort i renegaire, va provar sort marxant de Galliners a l'època de

la Dictadura de Primo de Rivera, quan ja tenia un fill, el meu avi, Joaquim Bardera, que va néixer el 1920. Va passar per diversos masos de la comarca del Pla de l'Estany, en què feia d'arrendatari. Va anar-se'n primer a Borgonyà, a tocar de Banyoles, i va tenir-hi un segon fill, en Ciset, que va néixer el 1926; després, va anar al veïnat d'Usall, on l'any 1929 va tenir-hi el tercer fill, en Ramon, que encara és viu; una mica abans d'esclatar la Guerra Civil, va marxar a Santa Llogaia del Terri; i un cop acabada la guerra, l'any 39, a Viladasens, a la comarca del Gironès; finalment, al cap de tres anys, encara en la plena postguerra dels anys quaranta, va instal·lar-se amb la dona i els tres fills a Viladamat, a l'Alt Empordà, municipi on està enterrat.

Pel que en sé, el besavi Bardera, nascut a finals del segle XIX –l'any 1892–, solia tirar pel dret i no mirava pas prim a l'hora de mesurar les seves accions o paraules. Era un home d'un gran vigor físic –devia fer metre vuitanta-cinc, pel cap baix, i era corpulent– que no s'estava d'hòsties, molt amic dels seus amics, tossut, malcarat i un pèl busca-raons. Li agradava la gresca, sobretot cantar als vespres al bar del poble amb el porró de vi al costat, per bé que no arribava a emborratxar-se mai del tot.

Quan amb la meva dona vam anar a Galliners per conèixer de primera mà el lloc d'on era originari, uns veïns del poble, els de can Viader –a qui agraeixo la seva exquisida hospitalitat i tota la informació que em van facilitar–, van mostrar-nos la casa on havia nascut i viscut bona part de la seva vida (ell mateix la va vendre l'any 1960, quatre anys abans de morir; el meu pare encara se'n recorda). Curiosament, quan els vaig dir que em deia Bardera i que buscava la casa on havia viscut el meu besavi, no van saber de què els parlava. En canvi, quan vaig mencionar que el meu besavi era de «cal Ratoliu», ho van saber de seguida. Es veu que ell mateix solia dir, foteta, provocador:

«Un ratoliu, sí; però que no el maten ni a cops d'escombria!»

Desconec el perquè d'aquest sobrenom, però els Bardera, a Galliners, havien estat de tota la vida «els de cal Ratoliu». A la casa on s'estaven, actualment reformada i habilitada com a segona residència, hi ha una placa de ceràmica amb la imatge d'un ratolí i una inscripció que anuncia:

«Cal Ratoliu»

Em vaig emocionar i tot, en veure-ho. (A hores d'ara encara me'n sorrenc, de la meva reacció). Mentre berenàvem amb la meva dona a casa dels veïns, els vaig explicar amb calma el perquè de la meva visita i els vaig fer cinc cèntims d'algunes de les troballes que havia fet. Resulta que el pare del meu besavi, Pere Bardera Juanola, va morir jove construint la carretera de l'Escala i només va ser a temps de tenir un fill i una filla. Arran de la seva mort, el meu quadravi, és a dir, l'avi del meu besavi, Joan Bardera Mercader, que aleshores era vidu i devia tenir, com a mínim, seixanta-quatre anys –va néixer el 30 de gener l'any 1833 i el seu fill va morir l'any 1897–, va casar-se amb la seva jove, Teresa Roqué, i va tenir-hi set fills! Set fills! Increïble. I encara hi ha algun document que diu, pel que sembla, que en van ser vuit, si bé no queda del tot clar.

El cert és que hi havia molta informació, d'aquest quadravi, va fer moltíssima feina. Va ser capaç de sobreviure la seva jove –i, alhora, segona esposa– i viure més de noranta anys! Un ésser excepcional, sens dubte, una raresa de l'època. «El Patriarca Ratoliu», l'anomeno jo. De fet, no era ni tan sols l'hereu, però va ser capaç de comprar els drets al seu germà Baudilio Bardera el 12 de maig de l'any 1886 per cent trenta-tres pessetes amb trenta-tres cèntims.

Em va fer molta gràcia trobar un document de l'any 1891 en què el governador civil li concedia una llicència d'armes *para uso de escopeta para defensa de la propiedad*. «Qualsevol s'hi acosta...», recordo que vaig pensar. Devia ser un bon element. Era fuster i agricultor, i, curiosament, és a partir d'ell que el cognom «Bardera» apareix escrit amb be alta i a. En els pocs documents abans d'ell, sempre apareix escrit amb be baixa i e, «Verdera».

No sé ben bé com imaginar-me'l –no n'he vist cap fotografia–, però no tinc cap dubte que el meu quadravi era una persona d'aquelles que marquen la diferència, un espècimen únic, una rara avis, un fenomen de la naturalesa amb trets gairebé sobrehumans, un personatge la vida del qual ha inspirat, sense jo saber-ho –d'això, cada dia n'estic més convençut–, molts dels meus contes: exagerats, intensos, atípics, passats de rosca...

L'anomeno «el Patriarca Ratoliu» perquè me'n sento orgullós, de ser descendent seu. Per a mi, és l'avantpassat de referència, el tòtem-Bardera, un arquetip que guia i inspira, a l'ombra, des de l'ombra, bona part de les meves accions i producció literària. I si bé és cert que en tota aquesta branca de la família Bardera no hi vaig trobar –no hi he trobat, a dia d'avui– ni el menor rastre d'intel·lectuals, artistes o escriptors, m'he adonat que molts trets del seu tarannà no només són ben presents –o, més ben dit, omnipresents– en el meu caràcter –rondinaire, descregut, franc, lleial–, sinó també en la meua literatura, sobretot en la narrativa: l'arrelament a la terra, la sornegueria rural, el predomini d'allò tràgic, el vocabulari groller, la brutícia, una certa indolència, la amoralitat d'alguns personatges, l'humor estripat o la predilecció per les situacions extremes, entre d'altres. Aquest és, diuen alguns crítics, el segell Bardera. El de can Bardera, hi afegiria jo. O el de cal Ratoliu, que és si fa no fa el mateix.

Intimitat

Sovint em cal un canvi de rutina –o un petit canvi en la rutina– per adonar-me de l'estranyesa o anormalitat d'algunes de les meves accions més quotidianes. De tan properes, em passen del tot desapercebudes, es troben en un dels angles morts de l'existència. «Com és que no ho havia vist abans?», em solc preguntar, perplex; i me'n faig creus, de la meva inconsciència.

Fa temps, quan estudiava a la universitat, vaig fer una breu estada a Santiago de Compostel·la. Paradigma de ciutat universitària, vaig llogar una habitació en una residència per a estudiants. El menjar hi era inclòs: l'esmorzar, el dinar i el sopar. Havies de desplaçar-te fins a un menjador proper i allà et servien com si fossis en un restaurant: triaves taula, t'asseies i passava el cambrer a demanar-te què volies. Era un menú tancat, les diverses opcions del qual podies llegir en una pissarra a l'entrada.

Ja el primer dia, vaig prendre consciència d'un fet que m'havia passat desapercebut fins aleshores: sempre que m'entaulo en un lloc de no gaire compromís, en algun moment de l'àpat sento la necessitat de mocar-me i arreplego, a més del que ja tinc, un tovalló de paper i em moco.

A casa, aquest gest em passava del tot desapercebut. Tant era agafar un tovalló, com dos, com tres. En canvi allà, al menjador de Santiago, la taula ja era parada i a cada comensal li corresponia només un tovalló. De sobte, i per sorpresa meva, em vaig descobrir allargant la mà com un vulgar lladregot cap a la taula del costat per abastar-hi un dels tovallons i mocar-me. En adonar-me'n, vaig experimentar una sensació estranya, molt estranya, incòmoda fins i tot. Vaig girar el cap immediatament a dreta i esquerra, nerviós, íntimament trasbalsat. Vaig escutar el meu voltant una bona estona, sorprès del meu gest i avergonyit que algun desconegut hagués pogut presenciar una part de mi tan meva, tan íntima, tan ridícula, que ni jo mateix coneixia. Per sort, tothom va continuar menjant com si res.